

УДК: [351.75:324:342.9] (477)

Анатолій КРИЖАНОВСЬКИЙ

Національний університет “Львівська політехніка”,
доцент кафедри міжнародного та кримінального права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент
anatolii.s.kryzhanivskyi@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-2432-5286

Катерина ПРОДАН

Національний університет “Львівська політехніка”,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
kateryna.prodan.pv.2021@lpnu.ua
ORCID: 0009-0007-0206-5130

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНЕ РОЗМЕЖУВАННЯ

<http://doi.org/10.23939/law2024.44.120>

© Крижановський А., Продан К., 2024

Ця стаття присвячена аналізу нововведених норм до Кримінального кодексу України (далі КК України), що криміналізують такі протиправні дії, як “колабораційна діяльність” та “пособництво державі – агресору”. Аналіз практики діяльності правоохоронних органів у сфері розслідування цих злочинів виявив складність у їх розмежуванні між собою та іншими нормами КК України, що передбачають відповідальність за порушення основ національної безпеки. Це зумовило необхідність пошуку та аналізу теоретичних рекомендацій та нормативно-правових положень, пов’язаних з цією проблематикою. У статті наведено теоретичний аналіз статей 111¹ та 111² КК України та висновки, що вказують на наявність тотожних за змістом формулювань. Це можна пояснити гострою необхідністю їх прийняття, у зв’язку із військовою агресією з боку російської федерації стосовно України. Практика застосування цих норм свідчить про вчинення цих злочинів з боку осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях України. Проведене за цією тематикою дослідження дало змогу сформулювати та запропонувати зміни, пов’язані з тлумаченням понять “колабораційна діяльність” та “пособництво державі – агресору”, що позитивно вплине на їх правозастосування уповноваженими на це органами державної влади.

Водночас за допомогою аналізу цих норм автори запропонували їх теоретичне розмежування, зокрема між ч. 4 статті 111¹ та тією частиною статті 111² КК України, що передбачають “добровільний збір, підготовку та/або передачу матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави – агресора”. Запропоновано розрізняти ці, майже

тотожні форми кримінальних діянь за формою володіння матеріальними ресурсами та активами або за колом суб'єктів, кому вони адресуються. З огляду на зазначені проблеми, ще у липні 2022 року до Верховної Ради України було внесено законопроект, що пропонує зміни до Кримінального Кодексу України. Проект містить доопрацьовану редакцію статті 111¹ КК України “Колабораційна діяльність”, що містить оновлений перелік складів кримінальних правопорушень, зокрема і ті, що передбачені статтею 111² КК України (останню пропонується вилучити). Вважаємо, що ці зміни не потребують подальших дискусій щодо складності розмежування як цих, так і суміжних норм.

Ключові слова: державна зрада, збройний конфлікт, колабораційна діяльність, окупаційна влада, окуповані території, пособництво державі-агресору.

Постановка проблеми. Кримінально-правова кваліфікація діянь особи, що вчинила протиправні дії, які підпадають під визначення “колабораційна діяльність”, “пособництво державі – агресору”, сьогодні є недостатньо вивченою, що потребує аналізу змісту статей 111 та 111 КК України і обґрунтування пропозицій щодо їх правозастосування.

Аналіз дослідження проблеми. Викликають науковий і практичний інтерес наукові публікації, що присвячені аналізу розмежування положень, закріплених у статтях 111 і 111 КК України. Ці проблеми досліджували: М. Хавронюк, І. Мокіна, Н. Антонюк, Г. Анісімов, О. Кравчук, Н. Бондаренко, Ю. Лісова та інші.

Мета дослідження: виявити тотожність понять “колабораційна діяльність” і “пособництво державі-агресору” та сформулювати пропозиції, спрямовані на їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Розпочавши ще у 2014 році агресивні дії щодо України, російська федерація окупувала частину території нашої країни. Місцеве населення цих територій опинилося під повним контролем органів державної влади росії, а також окремих сепаратистських груп, що контролюються рф. Фактом є те, що залишившись проживати на тимчасово окупованій території України, люди змушені контактувати з окупантами у будь-якому випадку, але тільки в межах, які не шкодять національним інтересам України та державі загалом. Співпраця з окупантами окремих громадян стала підставою для правового закріплення понять “колабораційна діяльність” та “пособництво державі-агресору” з метою його єдиного розуміння і застосування у юрисдикційній діяльності уповноважених на це органів державної влади.

Зазначимо, що Законами України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність” від 3 березня 2022 року та “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки” від 14 квітня 2022 року було введено два нові склади злочинів, а саме “Колабораційна діяльність” (стаття 111 КК України) та “Пособництво державі-агресору” (стаття 111 КК України).

Ці статті, на думку законодавця, повинні були забезпечити превентивну дію, а саме роз’яснити людям, які потрапили під тимчасову окупацію, що співпраця з представниками влади держави-агресора у чітко окреслених сферах публічного управління є кримінально караною, і має правові наслідки, пов’язані із застосуванням заходів державного впливу. Схожість формулювань та спільний об’єкт протиправного посягання – основи національної безпеки, зумовлює велику складність, що пов’язана з розмежуванням юридичних складів кримінальних правопорушень між собою, а також із статтями 111 КК України “Державна зрада” та 436 КК України “Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників” відповідно.

Аналіз статті 111 КК України дає змогу окреслити низку положень, що мають дискусійний зміст. Звернемо увагу, що стаття має досить складну структуру – сім окремих складів злочину (які передбачають кілька форм кримінальних правопорушень), розміщених з урахуванням їх суспільної небезпечності: від кримінальних проступків до особливо тяжких злочинів, частина 8 закріплює кваліфікований склад злочину.

Психоемоційне ставлення суб'єкта вчинення колабораційної діяльності визначається наявністю у нього прямого або непрямого умислу, для ч. 2, 5, 7 ст. 111 КК України важливу роль відіграє добровільний характер дій, що вчиняються, бо без останнього не передбачається кримінальна відповідальність. Для кваліфікації окремих складів правопорушень важливу роль відіграє мета, зокрема для ч. 3 ст. 111 КК України – мета пропаганди, ч. 6 ст. 111 КК України – мета організації та проведення заходів на підтримку держави-агресора.

У зв'язку з цим окреслимо дію цієї норми у просторі, так тільки на тимчасово окупованих територіях можуть бути вчинені кримінальні правопорушення, передбачені ч. 2, 3, 5, 7 ст. 111 КК України. Вважаємо, що варто звернути увагу на поняття “території України, що перебувають під тимчасовою окупацією”, яке пропонує М. Хавронюк. Особливо це стосується визначення критеріїв, що є складовими частинами цього поняття:

- тимчасово окуповані до 24 лютого 2024 року: територія АР Крим та райони, що окуповані у Донецькій та Луганській областях (ст. 3 Закону “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” від 15 квітня 2014 р. №1207-VII, Закон “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях” від 18 січня 2018 р. №2268-VIII та Указ Президента “Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях” від 7 лютого 2019 р. №32/2019);
- після 24 лютого 2024 року, у тому числі, які були окуповані протягом нетривалого часу [1].

Аналіз ст. 111 КК України варто почати із характеристики протиправних дій, за які особу можна визнати пособником. Так, законодавець у ч. 5 с. 27 КК України закріпив положення про те, що пособником є людина, яка самостійно не скоює кримінальне правопорушення, а лише своїми діями або їх відсутністю сприяє виконавцю. За вимогами кримінально-правової кваліфікації (ч. 2 ст. 29 КК України), пособник несе відповідальність за сукупністю складу скоєного правопорушення, що передбачено у Особливій частині КК України та ч. 5 ст. 27 КК України. Проте згідно зі статтею 111 КК України, саме пособник вважається основним виконавцем. У цьому контексті виникає питання й про ймовірність застосування положень ч. 2 ст. 31 КК України.

Конструкція статті 111 КК України передбачає чотири форми злочину, для яких характерні такі ознаки:

1. Прямий умисел, складниками якого є:
 - а) націленість дій суб'єкта на підтримку держави-агресора, її збройних формувань та/або окупаційної адміністрації;
 - б) мета, досягнення якої спрямоване на завдання шкоди Україні (під шкодою ми розуміємо політичну, економічну, екологічну чи будь-яку іншу).
2. Вчинення громадянином України, особою, з іноземним громадянством (окрім громадянства держави-агресора) та апатридом.

Варто зазначити, що використання законодавцем оцінного поняття “підтримка” має важливе значення під час відмежування ч. 1 ст. 111 КК України від ст. 111 КК України. У першому випадку мовиться про проступок, у другому – про особливо важкий злочин, для якого важливими є інші оцінні показники політичного, економічного, правового та безпекового змісту.

На переконання М. Хавронюка, такий склад кримінального правопорушення як “добровільне збирання, підготовка або передання матеріальних ресурсів чи інших активів збройним силам чи окупаційній адміністрації держави-агресора” (ст. 111 КК України), законодавцем, має загальний перелік тих чи інших дій, до яких належать:

- оплатне (збут) чи безоплатне відчуження речі – тобто її продаж, обмін, дарування, використання як засіб платежу, надання в борг чи в рахунок покриття боргу тощо;
- виконання робіт;
- надання послуг;
- активи – це складова частина господарського балансу, яка на певну дату показує всі матеріальні цінності, грошові кошти та боргові вимоги, що належать підприємству чи установі [2].

Водночас до цієї групи можуть бути внесені як продукти харчування, так і продукція будь-якої господарської діяльності, що виробляється на тимчасово окупованій території.

Для розрізнення варто зазначити, що у будь-якому разі передання таких ресурсів повинно мати юридичне закріплення для того, щоб вказати на те, чи були ці дії з власної ініціативи, добровільно (тобто передане на пред’явлену вимогу) або під примусом. Вказані форми співпраці можна підтвердити фактичними доказами зібраними засобами і способами, передбаченими законодавством України.

Аналіз судової практики свідчить про таке. Згідно з позицією судді Касаційного кримінального суду Верховного суду О. Яновської, ч. 4 ст. 111 КК України передбачена відповідальність за передання тих ресурсів, якими особа може фактично користуватись. А в ст. 111² КК України мовиться про передання ресурсів, які є у прямому володінні особи. Тобто вона пропонує розрізняти ці форми вчинення злочинів з огляду на те, чи перебувають матеріальні ресурси та активи у володінні особи чи ні [3].

Відмежування форми кримінального правопорушення, зазначеного у ст. 111 КК України від ч. 4 ст. 111 КК України за так званими “одержувачами”. Обидві статті передбачають передання матеріальних ресурсів однаковим реципієнтам – збройним чи воєнізованим формуванням держави – агресора. Тобто тут ми бачимо колізію норм, яку однозначно вирішити майже неможливо. Проте ч. 4 ст. 111 КК України вказує на ширше коло можливих адресатів передання, тому у разі передання саме їм таке діяння треба кваліфікувати за цієї нормою.

З огляду на схожість формулювань згаданих статей, труднощі у їх розмежуванні на практиці та в теорії, а також невідповідність нормам Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 вересня 1949 року, що передбачає зокрема можливість виконання робіт і послуг жителями окупованих територій для свого життєзабезпечення, є потреба у зміні законодавства у цій сфері.

Саме тому вважаємо доцільними зміни, що були запропоновані законопроектом від 20 липня 2022 року № 7570 “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення”. Автори пропонують збільшити кількість форм діяльності особи, що будуть кримінально-карані, водночас деталізувавши їх, що спростить їх застосування на практиці. Також пропонується скасувати відповідальність за публічні заклики до заперечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях за ст. 111 КК України, бо це вже передбачено ст. 110 КК України. Автори визнали за необхідне вилучити статтю 111 КК України через те, що окремі її форми вже передбачені у статті 111, а окремі положення долучити до нової редакції статті 111 КК України [4].

Висновки. Отже, із вищезазначеного дослідження встановлено, що прийняття норм щодо караності таких кримінальних форм, як “колабораційна діяльність” та “пособництво державі-агресору” було вкрай необхідним. Спішність введення в дію вказаних статей зумовила низку проблем правотворчого і правозастосовного змісту. Загальна характеристика формулювань, закріплених у ст. ст. 111, 111 КК України, негативно впливає на їх кримінально-правову кваліфікацію, що створює перепони у прийнятті судових рішень та їх виконанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. *Аналіз статті про колабораційну діяльність із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану*. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/> (Дата звернення: 15.09.2024).
2. Хавронюк М. За пособництво державі-агресору – кримінальна відповідальність. *Аналіз статті 111-2 ККУ із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану*. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/za-posobnytstvo-derzhavi-agresoru-kryminalna-vidpovidalnist/> (Дата звернення: 12.09.2024).
3. Колабораційна діяльність та пособництво державі-агресору: розмежування кримінальних правопорушень і доказова база. *Верховний суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1298517/> (Дата звернення: 13.09.2024).
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення: Проект Закону України № 7570 : станом на 20 лип. 2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/2239bb65-0f56-4e6c-9b31-a0ec9e73bb4f> (Дата звернення: 14.09.2024).

REFERENCES

1. Khavroniuk, M. (2022). *Kryminalna vidpovidalnist za kolaboratsionizm*. [Criminal liability for collaborationism] *Analiz statii pro kolaboratsiinu iz serii naukovo-praktychnykh komentariiv Mykoly Khavroniuka pro zminy do Kryminalnoho kodeksu, pryiniati pid chas voiennoho stanu*. Retrieved from: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/> (Accessed: 15.09.2024). [In Ukrainian].
2. Khavroniuk, M. (2022). *Za posobnytstvo derzhavi-ahresoru – kryminalna vidpovidalnist*. [Criminal liability for aiding the aggressor state] *Analiz statii 111-2 KKU iz serii naukovo-praktychnykh komentariiv Mykoly Khavroniuka pro zminy do Kryminalnoho kodeksu, pryiniati pid chas voiennoho stanu*. Retrieved from: <https://pravo.org.ua/blogs/za-posobnytstvo-derzhavi-agresoru-kryminalna-vidpovidalnist/> (Accessed: 12.09.2024). [In Ukrainian].
3. *Kolaboratsiina diialnist ta posobnytstvo derzhavi-ahresoru: rozmezhuvannia kryminalnykh pravoporushen i dokazova baza*. [Collaboration and aiding and abetting the aggressor state: distinction between criminal offenses and evidence base] Verkhovnyi sud. Retrieved from: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1298517/> (Accessed: 13.09.2024). [In Ukrainian].
4. *Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo udoskonalennia vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist ta sumizhni kryminalni pravoporushennia* (2022, July 20) No. 7570 [Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes regarding Enhancement of Liability for Collaborative Activities and Related Criminal Offenses: Draft Law of Ukraine] Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/2239bb65-0f56-4e6c-9b31-a0ec9e73bb4f> (Accessed: 14.09.2024). [In Ukrainian].

Дата надходження: 17.09.2024 р.

Anatolii KRYZHANOVSKIY

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Associate Professor of the International
and Criminal Law Department,
Ph.D. in Law, Associate Professor
anatolii.s.kryzhanivskyi@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-2432-5286

Kateryna PRODAN

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
student of the first (bachelor)
level of higher education
kateryna.prodan.pv.2021@lpnu.ua
ORCID: 0009-0007-0206-5130

COLLABORATION ACTIVITIES AND ASSISTANCE TO THE AGGRESSOR STATE: THEORETICAL-PRACTICAL DISTINCTION

This article is dedicated to the analysis of newly introduced provisions in the Criminal Code of Ukraine, which criminalize such offenses as “collaborative activities” and “assistance to the aggressor state”. Research into the practices of law enforcement agencies in investigating these crimes has revealed complexity in distinguishing between the aforementioned offenses and related provisions of the same Code that were adopted earlier. This necessitated a deeper analysis of this issue.

The article provides a theoretical analysis of Articles 111¹ and 111² of the Criminal Code of Ukraine, demonstrating certain similarities in their formulations. This can be explained by the urgent need for their rapid adoption in light of the international armed conflict initiated by the Russian Federation on February 24, 2024. The legislature, aiming to prevent future offenses by individuals residing in the occupied territories, defined a range of criminally punishable acts but somewhat allowed for tautology and included concepts lacking universally accepted meanings in the process of drafting these provisions. The identified errors in drafting these norms contribute to the complexity of developing judicial practice and correctly applying them in practice.

Against the backdrop of the theoretical analysis of these norms, the authors proposed their differentiation, particularly between Part 4 of Article 111 and the relevant part of Article 112, which envisage “voluntary collection, preparation, and/or transfer of material resources or other assets to representatives of the aggressor state”. It is suggested to differentiate these nearly identical forms of criminal acts based on the form of possession of material resources and assets or the circle of subjects to whom they are addressed.

Given the aforementioned issues, in July 2022, a bill was introduced to the Verkhovna Rada of Ukraine proposing amendments to the Criminal Code of Ukraine. The project contains a revised version of Article 111¹ “Collaborative Activities”, which includes an updated list of criminal offenses, including those envisaged in Article 112² of the Criminal Code of Ukraine (the latter is proposed for exclusion). According to the authors, these changes will eliminate all contentious issues regarding the complexity of distinguishing between these and related norms, which in turn will positively affect the work of law enforcement agencies.

Keywords: collaborative activities, assistance to the aggressor state, state treason, occupation authority, occupied territories, armed conflict.